

BEVEZETŐ

Minden igazán nagy könyvtár: önmagában teljes világ-
egyetem. Eltölthetünk benne akár egy egész életet, s még-
sem ismerhetjük meg összes titkát. Hány életmű porosodik
olvasatlanul raktárok dohos mélyein! És mennyi kézirat:
sárgult, évszázados pergamenek, papírok, naplók, emlék-
iratok, levelezéskötegek, hajdanvolt életek öröme, bánata,
gyakran különös, rendkívüli emberi sorsok reménytele-
nül egyetlen értelme: halványuló betűkké sűrűsödött árva
örökkévalóság. Néhány elszánt és rögeszmés kutatót ki-
véve, közülünk, mai hajszolt emberek közül ugyan kinek
is volna ideje, kedve hónapszámra, évszámra turkálni e
roppant temetők egymásra rakódó humuszrétegeiben?
(S mivégre? – kérdezhetnénk Vörösmartyval: „Miért e-
lom? hogy mint juh a gyepen, Legeljünk rajta? s léha tu-
dománytól Zabáltan elhenyéljük a napot?”) Kit izgatna
ma már, mondjuk, egy XVI. századi huszadrangú hitvi-
tázó traktátusa, vagy akár egy költő is, akinek még éle-
tében elfelejtették a nevét? S bizonyos nagy korszakvál-
tások után a múlt évszázadok egyre összébb préselődnek
tudatunkban, távolságuk egymástól kisebb, mint korunk-
tól. A XX. századból visszanézve: a XIX. század eleje
éppoly messze van tőlünk, mint a XVIII. vagy XVII. szá-

zad. Kivált, ha – irodalomról lévén szó – nem a kiemelkedő, maradandó, klasszikussá nemesedett életműveket nézzük, hanem a minden korban dúsan tenyésző közepszerőséget, netán épp „a szürkék hegedőseit”. Elég, ha beleolvasunk Petőfi jelentéktelen kis poéta-kortársainak verseibe: világűr-messzeség. Jókai mindent beborító ege alatt a korabeli almanachokban olyan szájalmas próza „virágzott”, hogy értetlenül nézzük, olvasni szinte lehetetlen. De később is, a múlt század közepétől kezdve, amikor a romantikát már felváltja a realizmus, és a népszínművek mellett bontakozni kezd a városi-polgári irodalom, és még később, egy-két évtized múltán, amikor Krúdy lelkes ifjúként Pest meghódítására érkezik: a nagyok árnyékában hány irodalmár-napszámos, hány divatjamúlt, hóbortos versfaragó, prózakörmölő, hány álmoskönyvszerző, kalendáriumi rímkovács, hány kopott s honfibú emésztette, még a Bach-korszakból ittmaradt „régimetszetekről való” úri dilettáns, aki hajdan honunk divatlapot forgató, szebb keblű hölgyeinek kedvence volt! Ha Krúdy oly szívesen méléz el a múlton – amely számára főleg a reformkort, a szabadságharcot, a romantikát, a biedermeiert s a századvéget jelenti –, ez a vonzalma nem csupán a családi hagyományból táplálkozik, hanem sajátos helyzetéből is, abból, hogy ő, aki végül is belenőtt az európai értelemben vett modern irodalomba, pályája elején testestül-lelkestül múlt századi ember, sőt „gavallér” volt. Noha a tudomány szerint csak most van feltűnően emelkedőben az átlagos életkor: akkor is voltak igen hosszú életű, bámulatosan jól konzerált urak és delnők, akik, ha éppen kedvük tartotta, sze-

mélyes élményükként számolhattak be a fiatal Krúdnyak nemcsak 1848-ról (hisz arról nagyapjától is eleget hallott), hanem az 1830-as évek Magyarországról is. Ki tudja, hány elaggott, köszvényes, dohogó, megkeseredett szájjú, lecsúszott, nyomorgó „szerkesztővel” akadt össze az író az éjszakai Pest kávéházaiban, kocsmáiban, vagy zugújságok sötét, dohos kis szobáiban, nem is szólva a sok koldussá züllött egykori „lion”-ról vagy „arszlán”-ról, szerelmi kalandok, kártyacsaták, és lóversenyek emlékeiken kérődző hőseiről! Mennyivel többen lehettek, mint ahányat regényalakká formált vagy név szerint is megemlít!

Krúdy szerette ezeket a figurákat, ezeket a Szénfyeket, Rombolaikat, Végsőhelyi Kálmánokat, Szomjas Gusztikat, Simli Mariskákat, Madame Louise-okat, aranyművesnéket, zsokékat, szélhámosokat, különcöket; résztvevően és kajánul szerette őket, s kereste is a velük való találkozást, mert eleve úgy nézett rájuk, mint jövődő regény- és novellaalakokra. Alakteremtő képzelete nem lévén, mindig modell után dolgozott: valószínűleg minden hőséről ki lehetne deríteni, hogy az „életből leste el”, olykor mindenestül: az illető jellemével, sorsával, élete apró epizódjaival, furcsa kalandjaival együtt. Mivelhogy az sem adatott meg neki, amit annyira irigyelt Jókaitól: a mesemondás képessége. Talán szerencséjére, talán nem, de korai évei két csodált mesterének, Jókainak és Mikszáthnak páratlan figuragyűjteményéből jócskán maradtak még „élő kövületek” az ő korára is. Nem csoda hát, ha – ahogy Nagy Miklós írja – „alig volt a múlt századnak olyan jelentős, jellegzetes vagy csak hírhedett alakja, aki ne Jókait és hőseit juttatta volna eszébe. Nemcsak Rudolf trón-

örökös, Szemere Miklóst vagy Blaha Lujzát festegetve gondolt rá, hanem a forradalmak korából, majd a Bethlen-érából visszatekintve, egyenesen Jókai-figurák rezervátumának tűnt fel előtte az egész félszázad előtti Magyarország.” Nyilvánvalóan ilyen figurának érezte Podmaniczky Frigyest is, az aszódi „kockás” avagy „pepita” bárót, akit személyesen is jól ismert. De milyen jellemző Krúdyra, a sokaktól felületesnek, csupán hangulati, érzelmi elemekre építő írónak vélt Krúdyra, hogy nem elégedett meg ennyivel: elolvasta az öreg báró hajdani (még közvetlenül a világosi fegyverletétel után írt) félsikerű regényeit, elbeszéléseit, kiásta a könyvtárból naplóját . . . A nagyon sokat író – s ráadásul zabolátlan életű – Krúdynak, lám, jutott ideje és ereje arra is, hogy rengeteget olvasson, a világirodalom óriásain, a régi magyar irodalom klasszikusain és a saját kortársain kívül még a kisebb vagy rég kihunyt fényű csillagok sem kerülték el figyelmét. Podmaniczky persze íróként még a kisebb csillagok közé sem tartozott. 1824-ben született, s 1907-ben halt meg, nyolcvanhárom éves korában. Közepes vagyonyú arisztokrata, akinek hosszú élete végéig (részben ifjúkori tékozló életmódja, részben kétségtelen nagylelkűsége és jóindulatú segítőkészsége folytán) sikerült megszabadulnia vagyonától, hogy utolsó éveit tisztességes szegénységben töltsen. 1843-tól Ráday Gedeon Pest megyei követ mellett írnok, majd 1847-ig megyei aljegyző; részt vesz a pozsonyi országgyűlésen, 1848-ban a pesti országgyűlés felsőházának tagja. A szabadságharcban huszárkapitány, ezért Világos után büntetésből besorozzák gyalogos közlegénynek, de 1850-ben hazaengedik. Podmaniczky ekkor

kezd írni, s az 50-es, 60-as években meglehetősen termékeny is, számos regénye jelenik meg (*A fekete dominó*, *Az alföldi vadászok tanyája*, *A kék szemüveges nő* stb.), amelyeket már a millennium korában sem olvasott senki, hacsak néhány álmatag aggszűz nem, egy-két roskadt, kidőlt-bedőlt falú vidéki udvarházban. 1859-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, később lapszerkesztő, országgyűlési képviselő, 1889-től a Szabadelvű Párt elnöke. Életének számunkra egyetlen igazán fontos korszaka 1875-tel kezdődik, amikor az Operaház és a Nemzeti Színház intendánsa, majd egészen 1905-ig a Fővárosi Közmunkák tanácsának alelnöke. Ezt a tisztségét már 1873-tól nagyon komolyan veszi, valóban sokat tesz a főváros építéséért. Útinaplóin kívül ránk maradtak terjedelmes *Emlékiratai*, amelyekről úgy rendelkezett, hogy csak 100. születésnapján bonthatók fel.

„Azt hiszem – írja Krúdy 1925-ben –, hogy a tavalyi esztendőben én voltam az első, aki a régen elfelejtett báró hátrahagyott memoárjait, a szent lelkesedéssel és tizenkilencedik századbéli ábránddal, mélázással, magányos gordonkázással, úri nobilissággal írott emlékiratokat a múzeumi igazgató jelenlétében felnyitottam. A rendbe rakott, számozott, egyformára nyesett, margóval ellátott diósgyőri lapok már az első pillantásra megmutatták az agglegény báró figuráját...” Ábránd, mélázás, magányos gordonkázás... – hogy visszaütnek később ezek a szavak Krúdyra! Hívei és rajongói, sőt legjobb szándékú méltatói sokáig ezzel és csak ezzel jellemzik írói modorát, a „gordonkázás” Schöpflin Aladár irodalomtörténetében már szinte esztétikai értékítéletté válik. Pedig ez a néhány

sor is meggyőzően vall arról, hogy Krúdyt mégiscsak *a figura* érdekelte elsősorban. Emberi és írói kíváncsisága nyitotta föl vele Podmaniczky *Emlékiratait*, a másik ember, a másik író *élete* vonzotta, mint ahogy mindig is legalább annyira szerette az életet, mint az ábrándot, a nyers és sokszor durva valóságot, mint a finom érzelmességet, a pörköltízű, borzamatú köznapiságot, mint a fennkölt irodalmat. Furcsa ellentmondásainak egyike ez: vallomása szerint sohasem készült másnak, csakis írónak; tudjuk, hogy kamaszkorától kezdve a könyvek álomvilágában élt, s később is minden-minden szakadatlan írásra ösztönözte; mégis: a maga módján, az életet is hallatlan energiapazarlással élte, nem kisebb lázban, mint Ady. Az azonban vitathatatlan, hogy életének épp ebben a korszakában, a húszas évek margitszigeti „remeteségében”, mint már korábban is annyiszor, megint régi nosztalgiaik kerítik hatalmukba. 1924-ben arról beszél, hogy azt olvassa, amihez kedve van: Gogolt, Jacobsent, Jókait, s a legnagyobb élvezete: „Jókaival bejárni együtt a régi Magyarországot”! Az a régi Magyarország nemrégén omlott össze, és vele bukott az új országot ígérő forradalom is; Krúdy első megrokkanásainak, súlyosbodó betegségeinek korszaka ez, érthető, ha maga vigaszául a tegnapok ködlovagjai, a régmúlt vagy a félmúlt különös figurái felé fordul. Tegyük hozzá: átmenetileg, jó néhány remekmű (pl. *Napraforgó*, *Asszonyosságok díja*) megírása után és újabb remekművek (*Hét bagoly*, *Boldogult úrfikoromban* stb.) megírása előtt. Krúdy kíváncsisága, amikor elmélyedt az öreg báró memoárjaiban, alkotó kíváncsiság volt; akkoriban úgy nyilatkozott, hogy *regényt*

készül írni Podmaniczky Frigyes életéről. 1924-től 1933-ig több mint harminc tárcát, cikket, megemlékezést, novellát írt „a század utolsó szeladonjáról” – ezek fellelhető részét Krúdy Zsuzsa gyűjtötte össze, így jött létre ez a kötet. Az egyes írásokat azonban nemigen tekinthetjük fejezeteknek, s az egész, úgy, ahogy van, semmiképpen sem kész regény. Ezek a tárcák, életképek, emlékezések, novellák, anekdoták különböző időpontokban íródtak. Ebből elkerülhetetlenül következik, hogy Krúdy többször is visszatér Podmaniczky életének olyan részleteire, amelyeket egy *regényben* csak egyszer mondana el. Bizonyos fajta ismétléseknek lehet művészi funkciójuk a regényben, de a Podmaniczky alakját festegető írások ismétlései nem ilyen jellegűek, hanem egyszerűen abból adódnak, hogy a különféle újságok más-más olvasóközönségének mindig újra kellett „köríteni”, illetve bevezetni a témát. Ha tehát ezeket az írásokat, a lehetőséghez képest Podmaniczky életének időrendjéhez igazítva, sorra egymás mellé rakjuk, abból még nem lesz, nem is lehet regény. Hiszen a regénynek – Krúdynál is, de még a legmodernebb, formabontó, sőt formarobbantó prózaíróknál is, még „új regénnyé” atomizált formájában is így vagy úgy érzékelhető (hangulati, gondolati, érzelmi) egysége van, szereplői közt valamiféle kapcsolat, jellemeiben valamiféle fejlődés vagy változatlanóságukban valamilyen belső változás – egyszóval, a regénynek, láthatóan vagy rejtetten, *összefüggő világa* van, amelyben a részletek egymásra utalnak, kiegészítik vagy ellenpontoszzák egymást. Igaz: hősről sok mindent megtudunk. Hogy „császárszakállas férfiú” volt; szerelmes volt Budapestbe, s élete

során számos előkelő úrhölgybe; különös mintájú, tarka ruhákban járt; a kedvéért megállt a lóvasút a Kerepesi úton; megismerkedünk az aszódi kastélyban töltött gyermekkorával, továbbá ifjúkori kalandjaival, családja több tagjával; finom, lírai képekben elevenedik meg előttünk Frigyes báró első szerelme, az aszódi erdő, a máriabesnyői kolostor, a péceli Ráday kastély és lakóinak élete, a budai polgárok lövöldéje, bálja, a régi Pest sok-sok ódon utcája; bekukkanthatunk Széchenyi Kaszinójába, Pozsonyba és Schönbrunnba; kulisszatitkokat tudunk meg Kosuth követválasztásáról, grófok és grófnék, bárók és bárónék, nemes kisasszonyok és kóbor költőnők magánéletéről; megtudjuk Frigyesről, hogy egy időben a közkedvelt írónőbe, Beniczkyné Bajza Lenkébe is szerelmes volt, de örökös nőimádata ellenére is agglegény maradt; elismerőleg vesszük tudomásul, hogy a negyvenöt éves Podmaniczky abbahagyja irodalmi tevékenységét, nem ír alá több váltót, kifizeti adósságait, eladja birtokát, és a főváros építésének szenteli magát, személyesen ügyel fel a Sugár út (későbbi Andrássy út, ma Népköztársaság útja) és az Opera építkezéseire; érdeklődéssel olvassuk Tisza Kálmán „honalapítását” s az öreg Podmaniczky megkapó jellemzését . . . „Szerette ezt a várost olyan holtig tartó szerelemmel, amilyennel a régi lovagok hordozták a szívükben egy nő arcképét, akiért akár a Szentföldre is elmentek volna . . . Azt lehetne mondani, hogy az utolsó népszerű ember, akit extravagáns ruhái miatt minden ember ismert a régi fővárosban, akit puritán, szemérmetes, sohasem előretolakodó magaviselete miatt mindenki tisztelt . . .” „Podmaniczky Frigyes . . . felépítette az

új Budapestet, amelynek széppé, naggyá, gyönyörűvé való fejlesztését” neki köszönhetjük, mondja róla, némi túlzással, Krúdy. Mint ahogy akkor is túloz, amikor „regényt” emleget; mert az elmondottakból nyilvánvaló, hogy Krúdynak már nem volt ideje – vagy kedve – valóban regénnyé formálni anyagát. Nyilatkozatait tehát annak a tudatában kell értékelnünk, hogy ő magát a „nyersanyagot”, a báró emlékiratait is „regény”-nek nevezi . . .

Akkor hát mégis: miért érdekes olvasmány ez a könyv, miért élvezhetjük maradéktalanul, nem ugyan „regény”-voltában, de regényességében? Talán legfőképp azért, mert ha kidolgozatlanul is – mégiscsak regény rejlik benne, embrionális regénylehetőség, és éppen e csírájukban maradt kezdemények révén bepillantathatunk az író műhelyébe. Rilke írja egyik meudoni levelében: milyen izgalmas élményt jelentett neki Rodin műhelyének látványa. Rodin munkamódszere az volt, hogy szinte eleve az időtlenségben dolgozott; nem számolta a napokat, heteket, hónapokat, egy-egy szobrához százzszámra készítette a részlettanulmányokat, s így aztán műtermében egymás hegyén-hátán hevert a sok félig kiformált fej, törzs, kéz, láb, míg végre, néha évek munkája után, megszületett a kész Mű. A *Budapest vőlegénye* is: részlettanulmányok, félig kész vagy néha már csak utolsó simításra váró jellemrajzok, figurák s történetek ilyen gazdag gyűjteménye. Alakjai éppen kezdik magukra öltetni a jellegzetes Krúdy-figurák jól ismert vonásait, de még nem merevedtek pózba, nem kapták meg végső formájukat, kissé képlékenyek. Megfigyelhetjük, hogyan fog neki az író egy-egy újabb vázlatnak, hogyan egészíti ki újabb

és újabb vonásokkal hőse arcképét, hogyan tér ismételten vissza – milyen finom és apró, árnyalatnyi változtatásokkal – az egyszer már megrajzolt vonásokhoz, hogyan gyúrja az „anyagot”, hogyan lehel belé lelkét. Megfigyelhetjük, miként játszadozik el azzal a furcsa – talán nem is igaz – véletlennel, hogy a Podmaniczkyak életében jelentős szerepet játszó nők legtöbbször Eliznek hívják, s eszünkbe jut: hány Krúdy-regényben vagy novellában kap mélyebb értelmet a szeretett nők névazonossága. Megfigyelhetjük egy-egy anekdota terebélyesedését vagy éppen elsorvadását (Háberle tanár úr aranyai, Csapp, a kocsigyártó, Sándor Móric, a híres lovas, Széchenyi István esete a megvadult lovakkal, Veszelszki tanító főnyereménye, Frigyes apja és a Martinovics-összeesküvés, a Lövölde-bál és következményei stb.). Akadnak ezek közt az írások közt olyanok, amelyek novellává kerekednek (*Frigyes első szerelme és menekülése, A fölövészmaster, A bálkirálynő*). És vannak köztük – hogy Krúdyval együtt ezt a régies szót használjuk, amely ma már nem mindig a leghízelgőbb megjelölés a novellára – „beszélyek”, tehát alapjában véve jó novellatémák; vannak életképek, amelyek egy-egy epizódban híven idézik fel a kor hangulatát (*A csárdás diadala, Érzelmes piknik a Kaszinóban*), egyáltalán: a rövid prózai műfajok mindegyike jelen van itt, s tanulságos látni, hogyan mosódnak el a műfajhatárok, hogyan próbál novellaarculatot ölteni a tárca, az anekdota, a karcolat, hogyan tapogatózik az író a népszerűsítő művelődéstörténeti esszé felől a szépprózai megjelenítés felé, s olykor milyen kevés választja el az igazán novellai remekléstől. A *Budapest vőlegénye* az

irodalomtörténész számára a Krúdy-novellák egyik típusának (a „biedermeieres” elbeszéléseknek) genezisést adja, számos lehetőséget a motívumelemzésre, az író alakformáló és stílussteremtő módszerének, jellemzőmódjának, szerkesztő eljárásának boncolgatására; de azt sem hagyja kielégítetlenül, aki egyszerűen a Krúdy-írások ismert varázsát, az olvasói élményt várja tőle. Megíratlan „regény-”ről lévén szó, természetesen nem mindegy, hogy e könyvet milyen szemmel olvassuk, mire készülünk fel, mire számítunk.

Azt hiszem, erről az utóbbiról – hogy milyen várakozással érdemes olvasnunk ezt a könyvet – már el is mondtam a lényegét. De talán mégsem árt, befejezésül, hozzáfűzni egyet-mást. A figurákról és a korrajzról. Az öreg báró központi alakját most mellőzve, hadd emeljek ki néhány olyan szereplőt, aki e lapokról nyugodtan átsétálhatna bármelyik nagy Krúdy-regénybe vagy -novellába. Ilyen Podmaniczky Andor, „Frigyesünk unokabátyja, aki . . . célba löni, lovagolni, nőknek udvarolni tanítgatta” a bárót, s állandóan nősülni készül; ilyen Eliza, Szirmay báróné társalkodónője, Krúdy álmodozó, szelíd nőalakjának egyike; vagy a másik Eliza, Szendrőy Eliza, a gazdag polgárlány, akiért párbajt vívnak; aztán a „pipás török”, aki éjjel-nappal egy földszintes belvárosi ház ablakában üldögél, Arnold úr, aki „hajdanában betyár volt az Andrássy úton”, s akitől a „boldogult úrfikoromban” kifejezés származik, Sáriváriné, az erőszakos és nyughatatlan ház- és telektulajdonos, Fehérné, a „politikai rejtély”, aki mindenáron képviselőt akar csinálni a férjéből, és még jó néhányan. Némelyikük köré formás történeteket

kanyarít az író, másokat csupán egy-két szóval, mondattal jellemez, de még a legjelentéktelenebb mellékfigurát is képes pár sorban életre kelteni. Egy részüket maga is Jókainak ajándékozza: „A pozsonyi nagynéni a Jókai-regényekből való, aminthogy Jókai körülbelül mindent megírt a tizenkilencedik századból, ami Magyarországon érdekes volt. A nagynéninek nemcsak zenélőórái, de zenélő madarai is voltak: kanárik és más színes tollasok, amelyek egy gombnyomásra valamely divatos zeneszámot énekeltek, zenéltek.” S ha erről rögtön Karinthy paródiája jut is eszünkbe, *A negyvenkettes zenélő mordály*, a figurák azért élők, és közelebb visznek bennünket Krúdy múltnosztalgijának megértéséhez. Persze, egyik-másik mégis csak sztaffázs-alak marad: fontosabb nála a színes és eleven háttér. Aligha valószínű, hogy Krúdy kizárólag Podmaniczky Frigyes emlékirataiból merít, amikor oly kedvtelve idézgeti a régmúlt hétköznapiakat, például az aszódi nagyvásárt vagy a Pest környéki fuvarosok verekedéseit. Mi mindent tudott a régi Pestről! „Éjjeliőrök, lámpásos fiúk, akik néhány garasért vállalkoztak arra, hogy az uraságokat az éjszakai időben Pest bármely utcájába hazakísérjék, valamint más éjszakai emberek tanýáztak a Nemzeti Kaszinó előtt, akiket sohasem látni nappal. S természetesen ott ült a Kaszinó sarokkövén Pilcser úr, a kiérdemesült vén kozák is, Bécsből származott Pestre, miután az ottani policáj megalégelte, hogy a fiatal arisztokratákat lumpolni tanította.” – „Egy gazdag öregúr, híres nőbarát, bizonyos Jablonkai kincstári tanácsos lakott akkor Pesten, aki teázgatni, zenélni, kellemesen szórakozni hívogatta magához az erre alkalmas hölgye-

ket . . .” – „Dologtalan, állás nélkül, reményekkel handabandázó vagy reménytelenségekkel vitatkozó, önmagukba süllyedt emberek sétálóhelye volt akkoriban az Erzsébet tér . . .” – Krúdy csak úgy ontja magából a hajdani Pest-Buda képeit (bár Pozsonyban vagy Pécelen éppily otthonosan mozog!), és gyakran már nem is tudjuk: a kiegyezés előtti vagy utáni Pestről beszél: öreg barátainak emlékei és a maga olvasmányélményei összeolvadnak saját életének századvégi éveivel; minden régvolt hölgyről és gavallérról tudja, hol járt, hogyan öltözött, mit evett, kit és mit szeretett; ő maga is elvegyül közéjük, Bajza szerkesztő úrral sétál vagy Vörösmarty mellé ül a „Csigában”; s így, mint annyi más művében, ebben a könyvben is egyszerre és együtt hat ránk a múlt meg az író egyéniségének igézete.

Szabó Ede